

I BOB. BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARI KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1-§. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning mazmuni va nazariy asoslari

ANNOTATSIYA. Respublikamiz oliy ta‘lim muassasalari pedagogika sohasida musiqa o‘qituvchisining kasbga yo‘naltirilgan ta‘lim muammosini hal qilish nafaqat o‘quv va pedagogik jarayonning muayyan jihatlarini takomillashtirishni, balkiuning konseptual asoslarini tubdan qayta ko‘rib chiqishni ham o‘z ichiga oladi. Bu ta‘lim jarayonining mohiyati, avvalo, ushbu mutaxassislik o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi va ta‘limning umumiy tizimida, uning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish mazmuni, shakl va uslublarini aniqlashdan iborat.

Tayanch iboralar: Soha olimlari va mutaxassislari (V.V.Kraevskiy, M.Skatkin va boshqalar)ning ayrim xulosalarini e‘tiborga olgan holda shuni aytib o‘tish kerakki, ushbu muammoni hal etish faqat bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi mashg‘ulotlarini aniq didaktik ob‘ekt sifatida maxsus ilmiy tushunish va asoslash jarayonini takomillashtirish bilan amalga oshirilishi mumkin.

АННОТАЦИЯ. Решение проблемы профориентационного образования учителей музыки в области педагогики высших учебных заведений нашей республики включает не только совершенствование отдельных сторон учебно-педагогического процесса, но и коренной пересмотр его концептуальных основ. Сущность этого образовательного процесса заключается, прежде всего, в определении профессиональной подготовки преподавателя данной специальности и содержания, форм и методов совершенствования его профессиональной подготовки в общей системе образования.

Ключевые фразы: Принимая во внимание некоторые выводы ученых и специалистов в данной области (В.В. Краевский, М.Скаткин и др.), следует отметить, что решение данной проблемы возможно только путем профессиональной подготовки будущих учителей музыки как дидактической. объект может быть реализован путем совершенствования процесса специального научного понимания и рассуждения.

Pedagogik nazariya va talablarga muvofiq bunday asoslashning mantiqiy asosi ob‘ektni nazariy ifodalash (kasbiy tayyorgarlik)dan uning mazmuni, shakl va vositalarining aniq tizimini qurishgacha bo‘lgan harakatdir. Kasbiy tayyorgarlikni o‘zbek xalq qo‘shiqdari vositasida takomillashtirishning umumnazariy g‘oyasini ushbu tadqiqotda olib borilgan ilmiy-pedagogik asoslashning mohiyati sifatida e‘tirof etish mumkin bo‘ladi. Nazariy darajada bunday asoslashning natijasi maxsus ilmiy tahlil “mazmuni”, “vazifalari”, “shakl” va “usullar” kabi qat’iy tuzilmalardir. Belgilangan tadqiqot vazifasining yakuniy maqsadi o‘zbek xalq qo‘shiqchiligi vositasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini kasbiy tayyorgarligining mazmuni, nazariy asoslari, uslubiy yo‘llari va vositalarini, ushbu mashg‘ulotning mazmunini uning huquqiy komponenti bilan birgalikda aniqlashdan iboratdir.

Falsafiy va umumkasbiy pedagogik metodologiyada har qanday aniq ilmiy tadqiqotlar metodologik asoslarga, ko'rsatmalarga asoslangan bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi. Bu esa o'z navbatida mantiq va tadqiqot usullarini aniqlaydi, uning natijalarini taxmin qilish imkonini beradi (nazariya, mazmun, mantiqiy va asosli tarkibiy qismlar va boshqalar). Shundan kelib chiqib, tadqiqot vazifasini hal qilishda muallifning pozitsiyasini belgilovchi boshlang'ich pozitsiya sifatida muallif ob'ektni ijtimoiy pedagogik-didaktik yaxlit tahlil qilishni ko'zda tutuvchi quyidagi yondashuvlar ilgari suriladi:

a) aholining ijtimoiy hayoti va amaliyoti bilan bog'liq holda ijtimoiy maqom talablari;

b) bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorlashni yaxlit tizimi kontekstida;

v) oliy musiqiy-pedagogik ta'lim tizimida o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida kasbiy tayyorgarlikning mazmuni va faoliyatining o'ziga xos shart-sharoitlari va xususiyatlarini hisobga olish.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorlashmazmuni, avvalo, ijtimoiy buyurtma, pedagogik nazariya va amaliyot ehtiyojlari bilan belgilanadi hamda aslida ularning o'ziga xos ifoda shakli sifatida harakat qiladi. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi asoslarini takomillashtirish, kelajakda ularning mutaxassis sifatida ijodiy rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratish, kasbiy yo'naltirilgan uslubiy fikrlash darajasini takomillashtirish bilan bog'liq pedagogika sohasioliy musiqa ta'limining eng muhim tendensiyasini aks ettiradi.

Musiqa pedagogikasi ta'limning ajralmas tarkibida kasbiy tayyorgarlikningeng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bir qator o'ziga xos vazifalarni bajaradigan dinamik tizimni ifodalaydi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashda asosiy vazifalar mohiyatini belgilashda, avvalambor, munosabatlar tizimida ob'ekt xususiyatlari tashqi ko'rinishi, mazmun, shakl va uslub tushunchasi, uning umumkasiy falsafiy ma'nosiga tayanib, bir vaqtning o'zida ijtimoiy-pedagogik nuqtai nazaridan musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning yaxlit jarayoniga nisbatan eng muhim ahamiyati musiqa o'qituvchisi shaxsining yaxlit rivojlanishiga – uning motivatsion-qadriyatli, intellektual va faoliyat sohalariga ta'sir ko'rsatadi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida, mutaxassisning tafakkuri va faoliyat uslubi jadal qayta quriladi, ijodiy kasbiy salohiyati boyitiladi. Pedagogika sohasi musiqa ta'limi tizimida kasbiy tayyorgarlik asosan kognitiv yo'nalish vazifasini bajaradi. Chunki bakalavriat talabalarining ilm-fan va qo'shiqchilik san'atining turli janrlaridagi bilimlarini faol to'plashiga yordam beradi. Ularning ijtimoiy-kasbiy va shaxsiy qiymatini anglashga xizmat qiladi. Bu bilimlar asosida bo'lajak mutaxassislar musiqiy-pedagogik voqelikni bilish va o'zgartirishning zarur yo'llarini egallaydilar. Ulardan o'z amaliyotida ijodiy foydalanish tajribasiga ega bo'ladilar. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida amalga oshirilayotgan kompleks yondashuv fanlararo aloqalarni o'rnatishga yordam beradi va bu o'z navbatida bo'lajak musiqa o'qituvchilarining fikrlash tajribasini tizimlashtirish, kengaytirish uchun mutlaqo yangi shart-sharoitlarni yaratadi.

Musiqiy-pedagogik ta'lim nafaqat ilm-fan va musiqa san'atining turli sohalaridagi (estetika, pedagogika, musiqashunoslik, ijrochi, nazariya, amaliyot va boshqalar) bo'lajak mutaxassislarning tajribasida mavjud bo'lgan kasbiy bilimlarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu bilimlar mohiyatini izchil tushunish, tegishli kasbiy ahamiyatga ega muammolarni o'rganishga didaktik, tizimli ravishda yaxlit yondashuvni amalga oshirishdagi determinativ¹ roli muhim hisoblanadi. Turli darajadagi professional yo'naltirilgan kasbiy bilim (pedagogik, kasbiy, ilmiy, xususiy) umuman ijtimoiy-pedagogik amaliyot (maktab– ta'lim – tarbiya) va boshqa jihatlari bilan musiqiy ta'lim jarayonining ko'p tomonlama, pedagogikqo'llab-quvatlash haqida bo'lajak musiqa o'qituvchilari g'oyalari sintezi va kasbiy tayyorgarlikka yo'naltiradi. Unda musiqa darsidagi muayyan empirik faktlar va hodisalar nafaqat kasbiy, balki uslubiy nuqtai nazardan, ya'ni musiqiy pedagogik jarayonning umumiy qonunlari prizma²sining ilmiy va nazariy asoslari orqali tushuniladi.

Kognitiv-yo'nalganlik faoliyatda bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tajribasini kengaytirish, uning turli jihatlarini takomillashtirishga, intilishini rivojlantirishga qaratilganligini ifodalaydi. Xalq qo'shiqchiligi bo'yicha amaliy mashg'ulotlar jarayonida bo'lajak mutaxassislar musiqiy-pedagogik tushunchalar, musiqa bo'yicha o'quv dasturlari va qo'llanmalari, san'at, umumkasbiy va musiqa pedagogikasi sohasidagi turli innovatsion jarayonlarga nisbatan shaxsiy va amaliy munosabatlarini chuqurlashtiradilar. Shuningdek, bo'lajak musiqa o'qituvchilarining ongida kasbiy tayyorgarlikning bevosita ta'siri ostida haqiqiy musiqiy kasbiy bilim, ko'nikma, qobiliyat va kompetensiyalarni "qayta baholash" mavjud bo'lib, ko'pincha musiqa o'qituvchilari tomonidan namoyon bo'lgan funksional va pragmatik³ yondashuv shaxsiy hamda ijodiy yo'lni belgilab beradi. Bunday hollarda, musiqiy asarni tahlil qilish va ijro etishda badiiy va ijodiy vakolatlar bilan ishlash qobiliyati musiqa o'qituvchisi tomonidan kengroq nuqtai nazardan amalga oshiriladi. Bakalavriat talabalari bilan ma'naviy va shaxsiy aloqani o'rnatish uchun zarur sharti sifatida, ularning badiiy, musiqiy va ijtimoiy tajribasini boyitishning eng muhim vositasi hisoblanadi.

Kasbiy tayyorgarlik jarayonida bo'lajak musiqa o'qituvchilari turli darajadagi uslubiy bilimlarga murojaat qilishlari, birinchi navbatda, musiqiy va pedagogik amaliyot ehtiyojlaridan kelib chiqib, undagi ko'plab masalalar va muammolarning juda murakkab kombinatsiyasi ekanligiga amin bo'lishadi, shuningdek, pedagogik, psixologik, musiqiy, estetik va boshqa kasbiy tayyorgarlik jarayonida davom etadigan va erishiladigan musiqa pedagogikasining nazariy va uslubiy muammolarini ko'p bosqichli, konseptual tushunish bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy va kognitiv qiziqishlarini sezilarli darajada kengaytirishga yordam beradi. Ularning ilm-fan va san'atning turli sohalaridan yangi bilimlarni muntazam to'plash zarurligini rivojlantiradi.

Kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish va tatbiq etishning pedagogik shart-sharoitlari belgilab olinib, ular qo'yidagilar bilan belgilandi:

---

¹determinativ (determinatsiya) – lotinchada “cheklanish”, “aniqlanish”, “ixtisoslashish” ma'nolarini anglatadi.

²yunonchada – “qir qilgan”, “kesilgan”, “randalangan” ma'nolarni anglatadi.

³pragma (pragmatos) – yunoncha ish-harakat ma'nosini anglatadi.

talabalarda xonandalik va cholg‘u ijrochiligi mahoratining mavjudligi, musiqiy-nazariy ma’lumotlarga egaligi, qobiliyat, ko‘nikma va ijrochilik malakalarining shakllanganligi;

o‘quv-metodik, moddiy-texnik ta’minotning yetarliligi, o‘qitishda ilg‘or raqamli texnologiyalardan foydalanish sharoitlarining yaratilganligi;

talaba-yoshlarning o‘quv dasturlarini o‘zlashtirishlari va mustaqil ta’lim olishlari, yakka, ansambl, jamoa bo‘lib, ijrochilik mahoratini oshirishlari ustidan nazorat va o‘z-o‘zini nazorat qilish.

Kasbiy tayyorgarlikning tavsifi – bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining shaxsiy, badiiy va kognitiv, qadriyatli fikrlash va faoliyatning o‘ziga xos rag‘batlantiruvchi ta’siridir. Metodologik kasbiy musiqiy madaniyatni shakllantirish jarayonida ularning har biriga umumiy va kasbiy individual-shaxsiy xohish va imkoniyatlarga eng yaxshi javob beradigan metodologik bilim va faoliyat usullarini egallashning shunday usulini tanlash huquqi beriladi. Shaxsiy yondashuv asosida kasbiy mashg‘ulotlarning mazmuni va jarayoni, avvalo, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining ijodiy o‘z-o‘zini anglashini uyg‘otish, uning ma’naviy dunyosini rivojlantirish, o‘z-o‘zini anglash qobiliyatini rivojlantirish uchun auditoriyada maqbul sharoit yaratishga qaratilgan.

Kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish jarayoni sezilarli o‘zgarishlarni olib kelishi tabiiy. O‘qitish va tarbiyalash yaxlit jarayonining tabiati, bu jarayonni metafizik, reproduktiv va dialektik, ijodiy darajaga ko‘tarish bilan bog‘liq. Bu kasbiy tayyorgarlik uchun o‘tkaziladigan o‘quv mashg‘ulotning yana bir muhim mazmuni – evristik⁴ haqida gapirish imkonini beradi. Bakalavriat talabalarining ijodiy-kasbiy tafakkurini rivojlantirish jarayoni bu, birinchi navbatda, metodologik bilim, umumiylik va pedagogik harakatchanlik bilan tavsiflangan faoliyat usullarining tabiati bilan belgilanadi. Tajribali olim H.Santuloning so‘zlariga ko‘ra, “kuchli evristik qobiliyat, samarali g‘oyalarni ilgari surish, ilmiy tadqiqotlar strategiyasini ishlab chiqish, nazariy sintezni rag‘batlantirish bilan bog‘liq”ligini ko‘rsatadi. Ushbu bilimlarni oshkor qilish va assimilyatsiya qilish mexanizmi, mantig‘i qidiruv va tadqiqot faoliyati bilan taqqoslanadi, bu uning mazmunidagi muammolarni bayon qilish vositalarini va uni hal qilish yo‘llarini izlash – qidiruv natijalarini tahlil qilish kabi bosqichlarni ta’minlaydi.

Umummetodologik bilimlar har doim musiqa o‘qituvchisining yaxlit fikrlash tajribasiga va birinchi navbatda uning ijodiy qismlari (prognozlash, tahlil qilish, argumentlash, umumlashtirish va hokazolar)ga murojaat qilishga undaydi. Ularni rag‘batlantirish, kasbiy tayyorgarlik jarayoni doimo talabaning individual ijodiy tajribasiga bog‘liq bo‘ladi. Unga o‘z shaxsining eng kuchli tomonlarini namoyon etish imkoniyatini beradi.

Kasbiy tayyorgarlikning evristik vazifasi ham kasbiy bilimlar mazmunining diapazoni va “solishtirma og‘irligi”ni kengaytirish hisoblanadi. Bu yerda turli ilmiy va badiiy sohalaridan olingan bilimlar bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining o‘zbek xalq qo‘shiqlari vositasida kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish borasida mustaqil izlanishlari va ijodiy faoliyati orbitasiga kiritiladi hamda ko‘pincha aniq

---

⁴yunoncha “izlayman”, topaman”.

fanlarning mazmunini ko'zdan tutadi. Shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayonida bu bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishgina emas, balki ularni egallash mexanizmi ham tushunilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, bo'lajak musiqa o'qituvchisi ushbu jarayonda muayyan kasbiy muammolarni o'rganadigan tadqiqotchi sifatida va ayni paytda uning izlanishlari mantig'ini tushunish, musiqa pedagogikasi haqiqatini metodologik tushunish doimiy ravishda nazariy faoliyatning maxsus shakli – ijtimoiy pedagogikada “aks ettirish” bilan birga keladi. Mazkur masalani yanada chuqurroq tushinish uchun uni izohlashga harakat qilib ko'ramiz. Fikrlash va faoliyatda aks ettirish qadriyatli refleksiv yondashuvning roli G.F.Hegel tomonidan ta'kidlangan. U har qanday qidiruv faoliyatining natijasi har doim uni olish jarayoni bilan bir vaqtning o'zida tushunilishi kerakligini ta'kidlaydi. Hozirgi kunda kasbiy tafakkur kategoriyasi ilmiy fikrning barcha darajalarida keng ko'rib chiqilmoqda va bugungi globallashtirish jarayonining eng dolzarb masalasini – mutaxassisning umumiy va kasbiy fikrlash madaniyatini, uning shaxsiyati, ijodiy tarkibiy qismlarini shakllantirishda asosiylaridan biri bo'lib kelmoqda.

Musiqa pedagogikasining metodologiyasini aks ettirish tushunchasi asosiy masalalardan biri bo'lib, mohiyatan umumiy falsafiy ta'rifdan kelib chiqadi. Bu yerda u turli ma'nolarda, jumladan: “fikrlash prinsipi, uni o'z shartlarini tushunish va amalga oshirishga yo'naltirish”; “bilimning o'zini o'rganish, uning mazmuni va bilish usullarini tanqidiy tahlil qilish”; “inson ma'naviy dunyosining ichki tuzilishi va xususiyatlarini ochib berish”da namoyon bo'ladi. Ushbu umumiy talqin pedagogikada quyidagi ta'riflar bilan aniqlashtirilgan: “aks ettirish pedagogika fanini bilish” (M.N.Skatkin); “tadqiqotchining o'z-o'zini anglashi, o'z faoliyati haqida o'ylashi” (V.V.Kraevskiy); “o'qituvchining o'zi, ichki dunyosi, imkoniyatlari, shuningdek, u muloqot sheriklari tomonidan qanday qabul qilinganligi, hamkorlarning, birinchi navbatda, talabalarning ichki dunyosini sub'ektiv ravishda qayta tiklash” (V.I.Zagvyazinskiy). Vazifalar va shartlarni aniqlash bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy madaniyatini shakllantirishda, o'qitishda refleksivlikni mustahkamlash bilan bog'laydi, bu talabalarga o'zlarining bilim, amaliy harakatlari, mantiq va vositalarini anglashga yordam beradi.

Mazkur tushunchalarni asos sifatida qabul qilib, bo'lajak musiqa o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida “o'z-o'zini aks ettirish muayyan xususiyatlar (asosan musiqiylik) bilan tavsiflangan bo'lib, musiqiy va pedagogik haqiqatni bilish va o'zgartirishga qaratilgan aqliy va amaliy harakatlarni tushunish jarayoni sifatida ishlaydi.

Musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligining refleksiv-evristik tabiati, birinchi navbatda, uning dialogikligi kabi sifati orqali namoyon bo'ladi. Bu yerda bo'lajak musiqa o'qituvchisi bir nechta amaliyotlarni bajarib, bir vaqtning o'zida “muloqot”ni amalga oshiradi. Jumladan, dialog – musiqa o'qituvchisining o'z faoliyatini tahlil qilish, musiqa pedagogikasi muammolarining ob'ektiv va sub'ektiv ahamiyati va ularni o'rganish uchun zarur bo'lgan bilimlarni aks ettirish; ichki dialog – musiqa va musiqiy-pedagogik jarayon ishtirokchilari (professor-o'qituvchilar, konsertmeysterlar, musiqa ijrochilari, talabalar) bilan muloqotning o'ziga xos ijrochilik mahoratini namoyon etadi.

Kasbiy tayyorgarlik mashg'ulotlari jarayonida dialogiklikning mavjudligi bo'lajak musiqa o'qituvchisida ijodiy, metodologik yo'naltirilgan fikrlash uslubini shakllantirishga yordam beradi, uning asosiy xususiyatlari "oldindan aks ettirish", empati⁵ va ijodiy munosabat hisoblanadi.

Kasbiy tayyorgarlikning musiqiy-pedagogik ta'limning yaxlit jarayoniga evristik⁶ ta'siri kelajakda mutaxassislar tomonidan olingan kasbiy bilimlar va faoliyat usullari boshqa fanlar, shu jumladan, maxsus mashg'ulotlarda ijodkorlik uchun muhim ahamiyatga ega. Bu borada metodologik tahlil alohida o'rin tutadi, bo'lajak musiqa o'qituvchilari har qanday qidiruv va ijodiy ishlarni (tadqiqot va rivojlanish doirasida hisobot va xabarlarini yozishda, badiiy va ijrochilik, musiqiy va nazariy muammolarni tushunishda, oliy pedagogik ta'lim amaliyotida turli xil tajriba-sinov ishlarni o'tkazishda va hokazolarda) his qilishlari kerak. Kasbiy tayyorgarlikning turli sohalariga olib boradigan kasbiy bilim va faoliyat usullarining berilishi, bir tomondan, bu bilim va usullarning didaktik mohiyatini tasdiqlasa, ikkinchi tomondan, bo'lajak mutaxassislarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning o'rni borligidan dalolat beradi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish evristik ta'limining aniq ko'rinishi, uning mazmunini fundamentallashtirishdir, ya'nibo'lajak musiqa o'qituvchisining fikrlashini konsepsionlashtirishdir. Kasbiy ilmiy tadqiqotlar asosida (V.N.Rostorguev, B.C.Shubinskiy va boshq.) bo'lajak musiqa o'qituvchisida nafaqat nominatsiyani, balki muayyan kasbiy sohada nazariy yoki kasbiy farazlar, g'oyalar va tushunchalarning shaxsiy darajasida ilmiy asoslangan asosni ta'minlaydigan bunday munosabatlar, bilim va qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq. Uning mazmuni va jarayoni bunday fikrlashni rivojlantirishga, "mualliflik" yondashuvning ijtimoiy obro'sini tiklashga qaratilgan pedagogikaning musiqa ta'limidir.

Oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonining tabiati, bu – bo'lajak musiqa o'qituvchisi ta'lim-tarbiyasi bo'yicha kasbiy tayyorlash evristik ta'siri ko'rsatkichlaridan biri jonli ta'lim va pedagogik jarayonda, ma'lum darajada, o'qituvchi va talabaning hamkorlik jarayoni bo'lib, o'zi ularning teng, ma'naviy va ijodiy muloqot maxsus shakli sifatida xizmat qiladi. Kasbiy tayyorgarlikning ko'rib chiqilgan funksiyasi pedagogik shakl va usullarni tanlashga sezilarli ta'sir etish, bo'lajak musiqa o'qituvchilarni ijodiy muloqot uchun sharoit yaratib beradiganlardan foydalanish zarurligini belgilab berishi bilan ham ifodalanadi.

Kasbiy tayyorgarlik jarayoni bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy bilimlari va ularni qo'llashning ijodiy tajribasi bilan qurollantirish vazifasigina emas, balki musiqiy-pedagogik voqelikni bilish va o'zgartirish jarayoniga muayyan qadriyatli munosabatni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Mazkur trening bo'lajak o'qituvchi ongi va faoliyatining axloqiy-qadriyat jihatlariga ta'siri, uning aksiologik vazifasini bajarishidan dalolat beradi. Ularning mohiyati shundan iboratki, kasbiy mashg'ulot mazmuni talabalar uchun nafaqat musiqiy va pedagogik voqelikning turli hodisalari va jarayonlari bo'yicha kasbiy jihatdan aks ettirish

---

⁵Empatiya - ko'pchilik yodidan chiqarib yuboradigan asosiy ma'lumot

⁶Qadimgi yunoncha "εὐρίσκω – izlash", "kashf qilish") – ijodiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadigan soha.

manbai, balki ularning kasbiy va ijodiy faoliyatining ushbu jihatiga shaxsiy-qimmatli munosabatni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Bunday munosabatning shakllanishida mohiyatan keng umuminsoniy ijtimoiy-ma'naviy tajribaning in'ikosi bo'lgan metodologik bilimlarning o'zi katta ahamiyatga ega. Ilm-fan va qo'shiqchilik san'atining turli sohalari hamda mutaxassislarining fikrlari bo'lajak musiqa o'qituvchilarining muayyan kasbiy muammolarini tushunishga yordam beradi. Ayni paytda musiqa ta'limi ta'lim yo'nalishi bitiruvchisining ma'naviy va shaxsiy dunyosi (falsafa, pedagogika, psixologiya, musiqa nazariyasi, xonandalik, cholg'u ijrochiligi, musiqashunoslik, folklorshunoslik, etnomusiqashunoslik va boshqalar)ga kirib borish imkonini beradi. Unda asosan axloqiy-estetik va o'ziga yaqin boshqa jihatlarni kashf etish bilan bog'liq. Bunda ro'y beradigan fikr va tuyg'ularning birlashuvi bo'lajak musiqa o'qituvchisining axloqiy, didaktik mezonlari va ehtiyojlarini takomillashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Metodologik bilimlarning naqadar muhim va asosiy qiymatini anglash bo'lajak musiqa o'qituvchilarining o'z hayoti va kasbiy tajribasini aholining ijtimoiy kundalik turmush tarzi, madaniy va pedagogik tajriba kontekstida tushunish, mehnat faoliyatida u bilan shug'ullanish imkonini beradi. Albatta, bu kabi kasbiy bilimlar bo'lajak musiqa o'qituvchisi uchun shaxsiy ma'noda muhim ahamiyatga ega bo'lgan, ularning nafaqat ilmiy, balki gumanistik yo'nalishda kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishiga xizmat qiladi. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida bu kabi shartning bajarilishi maxsus pedagogik shakl va vositalar (ijodiy pedagogik o'yini, muammoli dialogik suhbat va boshqalar) orqali shaxsiy va ijodiy yondashuvga tayanib ta'minlanadi.

O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchisini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning aksiologik⁷ ta'limning ham ularning kasbiy faoliyatiga xos bo'lgan didaktik qadriyat munosabatini shakllantirishda o'ziga xos tarzda amalga oshadi. Xalq qo'shiqchiligi pedagogikasi haqiqatini bilish va o'zgartirishga bunday yondashuvning muhim afzalliklarini tushungan holda, bo'lajak musiqa o'qituvchilari oxir-oqibat funksional, retseptiv yondashuv, musiqiy ta'lim va tarbiya jarayonini reproduktiv tashkil etish va, shuningdek, o'quv jarayonida mavjud bo'lgan shunga o'xshash yondashuvga asoslangan kasbiy usul va vositalarni baholaydi. Mazkur jarayonda bo'lajak o'qituvchilar asta-sekin fikrlash kasbiy darajasining ijtimoiy-metodik ahamiyatini bilib olishadi, bu ularning quyidagi fazilatlarini takomillashishiga xizmat qiladi:

- musiqa ta'limining o'rganilgan muammosini yaxlit, konseptual ko'rishida;

- ob'ektivli, ilmiy-mantiqiy va kasbiy-ijodiy munosabatlar o'rtasidagi tafovutlar mavjudligida aqliy operatsiyalarning reflektiv-didaktik shaklida.

Musiqiy-nazariy mashg'ulotlarda namoyish etilgan va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan muammolarni tushunish bo'lajak musiqa o'qituvchilariga ushbu turdagi fikrlashning pedagogik mexanizmlarini, uning mantiqiy va konstruktiv asoslarini hamda musiqa o'qituvchisi faoliyatida aks ettirishning o'ziga xos xususiyatlarini,

---

⁷qadr-qimmat to'g'risidagi fan

birinchi navbatda, uning hissiy-mazmunli, ifodali, ijodiyva pedagogik jihatlarini tushunishga yordam beradi.

Kasbiy mashg'ulotlar jarayonida olingan bilim va faoliyat usullari bo'lajak musiqa o'qituvchisi shaxsining motivatsion va ehtiyoj sohaslarini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatibgina qolmasdan, uning kasbiy mavqeini takomillashtirishga yordam beradi. Mazkur musiqiy mashg'ulotlar ta'siri ostida bo'lajak musiqa o'qituvchisi o'z kasbini va ijodiy faoliyatini kengroq nuqtai nazardan baholaydi. Uaholining kundalik ijtimoiy ehtiyojlari, jamiyat, ilm-fan, musiqiy ta'lim taraqqiyotining didaktik qonunlarini pedagogik voqelik bilan bog'liqligini anglaydi, o'z kasbiy dunyoqarashida boyitadi. Shu bilan bir qatorda bo'lajak o'qituvchi o'zining axloqiy va estetik ideallarini, ijodiy va xonandalik ehtiyojlarini, ularning ijodiy potentsiallarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun shaxsiy mas'uliyat hissinitarbiyalaydi.

O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishning ta'siri ostida bakalavriat bosqichi talabalari pedagogikaning musiqa ta'limi sohasidagi izlanishli tadqiqot faoliyatiga hissiy va qimmatli munosabat tajribasini jadal to'playdilar. Har bir dars mashg'ulotlarini ishtiyoq bilan o'tkazish, yangi ma'lumotni qabul qilish va unga shaxsiy munosabat bildirish, tanqidiy va ayni paytda izlash paytida boshqalarning fikrlariga to'g'ri munosabatda bo'lish bo'lajak musiqa o'qituvchisining ilg'or ilmiy g'oya va qarashlarni o'zida mujassam qilish, ularning nafaqat bilimdonligini, balki axloqiy-estetik ahamiyatini baholay olish xususiyati alohida sifat hisoblanadi. Musiqa o'qituvchisi shaxsining bu fazilatlarni o'zida takomillashtirishiga maxsus pedagogik shakllari, uslubiy ta'lim vositalari, kasbiy va pedagogik vaziyatlarni bashorat qilish usuli, xonandalik ijrochiligining musiqa pedagogikasi muammolarini chuqur o'rganishini taqazo etadi. Bu holatda kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishga xizmat qiladiganbo'lajak musiqa o'qituvchisining shaxsiy namunasi alohida rol o'ynaydi. Yuqorida aytib o'tilganidek, kasbiy tayyorgarlikning aksiologik ta'limi, avvalo, bo'lajak musiqa o'qituvchisining shaxsiy va ijodiy pozitsiyasini musiqiy-pedagogik nazariyasi va amaliyotining turli jihatlariga, ularning kasbiy faoliyatga qiziqish munosabatini takomillantirish, qiymat yo'nalishlari va ehtiyojlarini rivojlantirish bilan bog'liq.

Yuqorida bayon qilingan o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning yetakchi g'oyalari o'zaro munosabatlarda namoyon bo'ladi va ushbu musiqa mashg'ulotining musiqiy pedagogik ahamiyatini amalga oshirishdagi ijtimoiy va kasbiy ahamiyatini yanada teranroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Kasbiy tayyorgarlik bo'lajak musiqa o'qituvchisining o'qitish va tarbiyalash umumiy tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida, uning o'quv jarayonida bir qator muhim tamoyillarga asoslanadi. Ularni tasniflashda quyidagi tamoyillar (O.A. Absullina), ya'ni kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish mazmuni harakatli-mustahkamlik va yaxlitligi tamoyili hamda umumiy va maxsus dialektik birligi tamoyiliga rioya etish asosida aniqlandi. Qolaversa, ko'p jihatdan, uning tayyorgarligini takomillashtirish yo'nalishini va o'ziga xos xususiyatini belgilaydigan prinsiplarga bog'liq. Bular, bo'lajak musiqa o'qituvchisini kasbiy faoliyatga tayyorlashning motivatsion, asosli va operatsion jihatlarini, ya'ni kasbiy

yoʻnaltirish prinsipi hamda boʻlajak musiqa oʻqituvchilarining individual-shaxsiy va kasbiy-ijodiy imkoniyatlarini aniqlash hamda rivojlantirish prinsipidir. Kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish mazmunini belgilovchi eng muhim tamoyil izchillik va yaxlitlik tamoyili boʻlib, uning mohiyati kasbiy tayyorgarlikda yetarlicha va chuqur ochib beriladi. Bunda u, eng avvalo, muayyan tizim elementlarining funksional harakatchanligini, ularning oʻzaro bogʻliqligini tushunish bilan bogʻliq boʻladi.

Ushbu tamoyilning oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish nuqtai nazaridan taʼsiri quyidagi jihatlarda namoyon boʻladi:

a) oʻzbek xalq musiqa ijodi fanining predmet mazmuni (maxsus kurs)ning tarkibiy qismlari – uning “maqsadi”, “tamoyillari”, “mazmuni”, “shakl”, “usul” va “vositalari” oʻrtasidagi bogʻliqlikda;

b) oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish mazmunini takomillashtirishga didaktik, ijodiy, xususiy, ilmiy yondashuvlar birligida;

c) oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish tarkibiy elementlarining tizimli munosabatlarida;

d) oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning nazariy va metodologik asoslari bilan bogʻliqligida;

e) oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish mazmuni va uni oʻzlashtirish jarayonining oʻzaro birligida.

Izchillik va yaxlitlik tamoyili mavzuning tarkibiy komponentlari oʻrtasidagi shunday bogʻlanishlarni koʻrsatadiki, ularda boʻlajak musiqa oʻqituvchisining shaxsini takomillantirishda ularning musiqiy-pedagogik voqelikni oʻrganish va oʻzgartirishga tayyorligini taʼminlaydi va bu jarayon yanada yaqqolroq koʻzga tashalanadi. Shunday qilib, oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning asosiy tarkibiy qismi sifatida maqsad mazkur tamoyilni taʼkidlash zarurligini koʻrsatadi. Bu esa oʻz navbatida mavzuni tashkil etish mantigʻini belgilaydi. Musiqa oʻqituvchisi kasbiy faoliyatida zarur vositalarning afzalligi unda metodologiyani kiritish bilan bogʻliqligini belgilaydi.

Oʻziga xos tizimli aloqalar oʻzbek xalq qoʻshiqlari vositasida boʻlajak musiqa oʻqituvchisining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish mazmuni va uni pedagogik qoʻllab-quvvatlash vositalari oʻrtasida namoyon boʻladi. Kasbiy bilimlarni oʻzlashtirishning maxsus vositasini ishlab chiqish va amaliy foydalanishni talab qiladi. Shu bilan bir qatorda kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishning yetakchi vazifalarini amalga oshirish mumkin boʻlgan fundamental metod va, birinchi navbatda, boʻlajak musiqa oʻqituvchilarining kasbga yoʻnaltirilgan kasbiy malakalarini takomillashtirishdir.

Mazkur tamoyil oʻz oʻrnida dars mashgʻulotlarining yaxlitligi va ularni tashkil etishning nazariy va uslubiy jihatlari birligida ifodalanadi. Ular oʻrtasidagi tizimli aloqa musiqiy oʻquv jarayonini tashkil etishning umumpedagog shakllari darajasida

o'z mohiyatini saqlagan holda mavzuning ilmiy asoslariga muvofiq aniqlashtirish jarayonida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, yetakchi hisoblangan kasbiy vosita, ya'ni o'zbek xalq qo'shiqlari kasbiy, ijodiy va kognitiv vazifalar, musiqiy va pedagogik yo'nalishlardan foydalanishda o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish maqsadiga, mazmuniga javob beradi, bakalavriat talabalarining kasbiy va ijodiy faoliyatini takomillashuviga, uning asosiy g'oyasini o'ziga xos tarzda namoyon etadi. Mazkur tamoyil bo'lajak musiqa o'qituvchisining nazariy va metodologik jihatlarini bir-biriga birlashib, uni boyitadi. Bu esa, musiqiy ta'lim jarayonini kasbiy jihatdan tashkil etishga ilmiy asoslangan asos berishga xizmat qiladi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish masalasi asosli va huquqiy tomonlarining o'zaro bir-biri bilan bog'liqligi, uning mazmunining har bir elementi u yoki bu darajada pedagogik vositalarga mos kelishida namoyon bo'ladi. Misol uchun, kasbiy bilimlarning o'zlashtirilishi ko'p jihatdan kasbiy tayyorgarlikka bog'liq bo'ladi. Bunda bo'lajak musiqa o'qituvchisining individual imkoniyatlari va qobiliyatlarini ta'minlovchi maxsus vazifalar va ish shakllari asosida ishlab chiqiladi.

Kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish mazmuniturli o'zlashtirish elementlari o'rtasidagi tizimli munosabat (kasbiy bilim, faoliyat, tajriba)larning tayyorgarlik jarayonida bo'lajak musiqa o'qituvchisi yaxlit shaxs sifatida takomillashish g'oyasini o'zida ifodalaydi. Bu elementlarning birligi ularning musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyati tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilganligiga bog'liq. Mazkur mazmundagi asosiy sifatlarni maxsus his-tuyg'uni tashkil etish funksiyasi amalga oshiradi.

Bo'lajak musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning tarkibiy tizimi musiqiy ta'lim va pedagogika sohasidagi muayyan muammolarni hal etishga pedagogik, ham ilmiy va ham xususiy darajalari bilan bog'liq bo'ladi. Ana shu uch darajadagi bilimlarga tayanish metodologik yondashuvning mohiyati, uning ijtimoiy va kasbiy ahamiyati haqida yaxlit tasavvur hosil qilish imkonini yaratadi.

Umumiy va xususiy didaktik birligi tamoyili o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida bo'lajak musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning har bir komponentining ijtimoiy amaliyoti ("qadriyatli"), pedagogika sohasi ("umumiy"), musiqa ta'limi yo'nalishi ("maxsus") talablarida o'z aksini topadi. Mazkur bog'lanishlar musiqa ta'limi yo'nalishida ijtimoiy buyurtmaning eng muhim talabini bajarishga – nafaqat bilimga, balki uning mavjudligining ijtimoiy-pedagogik jihatlarini o'zgartirishga, pedagogika kasbini rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur jarayonlarni to'la-to'kis amalga oshirishda pedagogika sohasining musiqa ta'limi yo'nalishida bo'lajak musiqa o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning kasbiy ta'limiga ahamiyat berilishi bilan shartlanadi. Unda o'qituvchining kasbiy pedagogik amaliyotining xilma-xil tomonlarini anglashga yaxlit, didaktik yondashishini ta'minlaydi. Musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi va madaniyatini takomillashtirish zarurati musiqiy-pedagogik ta'limning nazariy va amaliy ahamiyatining o'ziga xos ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bu ehtiyojlar bugungi globallashtirish jarayonida mutaxassis kadrlar tayyorlashning yetakchi yo'nalishi hisoblangan "musiqa ta'limi" ta'lim yo'nalishidagi asosiy

tushunchalar, Davlat ta'lim standarti, malaka talablari, o'quv reja va o'quv dasturlarini "qayta ishlab" chiqishni taqozo etadi. Chunki, bugungi davr talabalarini nafaqat kognitiv, balki chuqur mushohadali, mavjud muammoning yechimini topidigan va uning vositalarini ishlab chiqishga qodir ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash g'oyasi yotadi.

O'zbek xalq qo'shiqlari vositasida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish jarayonida to'plangan ijodiy faoliyat tajribasi ham o'z mohiyatiga ko'ra didaktik ta'limdir. Uning tuzilishi va mazmuni bo'lajak o'qituvchining ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati, kasbiy pedagogik faoliyati va qo'shiqchilik janrlarining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Mazkur qoidada nazarda tutilgan universal, umumiy va maxsus o'zaro bog'liqlik bo'lajak musiqa o'qituvchisi kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning kasbiy jihatdan tahlilining yetakchi vositalarida namoyon bo'ladi, bu orqali musiqa o'qituvchisining musiqiy va pedagogik haqiqatining turli hodisalari va jarayonlariga yondashuvi amalga oshiriladi. O'z tuzilishi va mazmunida umumiy mantiqiy va didaktik ta'lim qoidalarni aks ettirish, kasbiy tahlil, musiqiy va pedagogik faoliyatga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlar (ilmiy va ijodiy, ob'ektiv va sub'ektiv birlik)ni o'z ichiga oladi. Ko'rib chiqilayotgan prinsipning ta'siri metodik tahlilyordamida olingan kasbiy bilimlar bo'lajak musiqa o'qituvchilari uchun nafaqat ob'ektiv, balki shaxsiy-sub'ektiv ahamiyatga ega bo'ladi. Olib borilayotgan tadqiqot samaradorligi o'zbek xalq qo'shiqlari vositasida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishning huquqiy asoslarini aniq ko'rish imkonini beradi. Bunda, bilvosita shakl bo'lsa-da, universal, umumiy va maxsus birlik, masalan, mavzuni ("O'zbek xalq musiqa ijodi" fani)ni olib boradigan o'qituvchining faoliyatida paydo bo'ladi. Chunki bu faoliyat o'z mazmunida ta'lim va tarbiya masalasini ham musiqiy pedagogik jarayonni (pedagogik, ijodiy, xususiy, ilmiy) tushunishda metodologik yondashuvning barcha darajalari mavjudligini ta'minlab beradi. Turli ijodiy, badiiy, ilmiy sohalarga xos bo'lgan musiqiy va pedagogik haqiqatni bilish va o'zgartirish usullarini qamrab oladi. Ta'kidlash joizki, keyingi davrlarda ta'limning turli shakllari yuzaga keldi. Biroq aytish joizki, musiqa ta'limida "jonli muloqot", "jonli ta'lim" musiqiy pedagogik ta'lim jarayonini ta'kidlab o'tilgan tamoyillarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida bo'lajak musiqa o'qituvchisining shaxsi, kasbiy tajribasi, tayyorgarligi bilan belgilanadi. Mazkur tamoyillarning tub mohiyati va rolini anglashda, ularning sub'ektiv qiymatini his etish va o'zini-o'zi anglashning ichki stimuliga aylanishiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I qism. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston.2017. – B.40.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // Xalq so'zi. – T.:, 2020. – 24 sentyabr. – B.1-2.

3. Vsemirnyy forum po obrazovaniyu. Dakar, Senegal 26-28 aprelya 2000 g. Zaklyuchitelnyy doklad 2000. – Fransiya: YuNESKO, 7. PlacecleFontenoy, 2000. – 84 s.

4. Gosudarstvennyye standarty obrazovaniya v Respublike Uzbekistan // Xalq ta'limi. – Toshkent, 1999. – № 5. – B. 3-4.

5. O'zbekiston Respublikasi pedagogik ta'lim konsepsiyasi. – Toshkent: O'zR XTV, O'zPFITI, 1995. – 20 b.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 2 fevraldagi Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-sonli Qarori. Lex.uz/uz/docs/5849580.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori // Xalq so'zi. – Toshkent, 2017. – 18 noyabr. – B. 1-2.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonda musiqa san'atini yanada rivojlantirishni qo'llab quvvatlash va rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. 1995 yil 20 oktyabr // O'zbekiston ovozi. – Toshkent, 1995. – 21 oktyabr. – B. 1-2.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2017. – 6-son. – 70-modda.